

**NORÐURLENDSKA
VÆLFERÐARSKIPANIN
UPPÁ 6 MINUTTIR!**

Eitt undur?

Ferð eftir ferð síggja vit, at Norðurlond eru ovast á listanum yvir heimsins bestu lond at búgva í.

Fleiri okkara halda tað vera sjálvsagt. Men tað er tað ikki. Tað er tí, at vit hava innrættað samfeløgini soleiðis, sum vit hava gjørt. Altso tað vit kalla norðurlenska vælferðarskipanin.

Størri ófriður í heiminum ger framtíðina ótrygga. Størri handil, tilflyting og tøkni geva nýggjar móguleikar – og skapa nýggjar avbjóðingar. Nógv at vinna og nógv at missa. Og tá nógv er uppá spæl, er neyðugt at taka størri tøk.

Men hvat er norðurlenska vælferðarskipanin? Hvussu riggar hon? Og er hon veruliga eitt undur, og fyri øll? Vilt tú vita meira, er gott at byrja her.

Ert tú klár/ur?

Forsíðan á enska tíðarritinum The Economist, 2. februar 2013.

1. Hvat skal til?

Fyri flestu okkara er tað týðningarmesta í lívinum at hava eitt fast starv, pening at liva fyri, eitt gott stað at búgva, eitt gott nærumhvørvi, útbúgving, góða heilsu, familju og vinir. Eitt trygt land.

Tí skal samfelagið virka fyri:

- **At flest øll eru í arbeiði**
 - Arbeiði gevur okkum inntøkur men er eisini neyðugt, skulu vit framleiða alt tað, sum okkum tørvar.
- **At vit eru úrslitagóð**
 - Gáloysni og gamlir arbeiðshættir merkja minni vælferð og lægri løn.
- **At vit hava javnstøðu og vísa virðing**
 - Tí tað er skeivt at gera mismun!
- **At vit javna inntøkurnar**
 - Tí tað er rættvíst. Og skapar vælferð.

Eitt samfelag sum hetta kemur ikki av sær sjálvum. Samfelagið er tað, sum vit gera tað til – saman.

*– Uppgávan hjá
politikarunum er at byggja
dansigólvið, har fólk
kunnu dansa lív sítt.*

**Tage Erlander, svenskur
forsætisráðharri 1946-1969**

FOTO: COLLOURBOX.COM

2. Hevur tað veruliga gingið so væl í Norðurlondum?

Ja, veruliga. Í Norðurlondum hava vit nú í áratíggju økt inntøkurnar, minkað arbeiðsloysið, gjørt tað lættari hjá alt fleiri at arbeiða, meðan børnini eru smá, og minkað talið av fólki, sum liva í fátækt.

Betri enn fyrr, men eisini betri enn hini

Samanborið við onnur lond, eisini USA, hava vit í Norðurlondum sum heild:

- **Lættari við at finna eitt starv, og hava tað betri, tá vit eru til arbeiðis**
 - Líka nógv ella fleiri hava arbeiði ella útbúgving. Lægstu lönirnar eru lágar, men kortini nógv hægri enn í Onglandi og USA.
- **Høgan effektivitet og góð úrslit**
 - Hetta undrar mong.
- **Størri javnstøðu**
 - Fleiri kvinnur eru í løntum starvi. Góða barsilsskipan. Nógvar barnagarðar.
- **Nógv javnari inntøku**
 - Fá eru ordiliga fátæk. Tey ríkastu eru ikki so super-rík.

– Heimurin hevði verið tryggari og havt størri framgongd, um vit høvdu fleiri samstarvsfelagar sum Norðurlond.

Barack Hussein Obama,
Hvítu húsini, 13. mai 2016

3. Men hvussu gera vit?

Størri álit

- Á hvønn annan, á politikararnar, á land, kommunu og fakfeløg.
- Álit merkir hægri effektivitet fyri øll. Minni eftirlit og skrivstovuveldi og færri rættarmál.
- Soleiðis tora vit at koma við hugskotum á arbeiðsplássinum – og seta tey í verk.

Meira samstarv

- Vit hava tættari samstarv millum arbeiðsgevara og starvsfólk.
- Eisini millum politikarar, fakfeløg og arbeiðsgevarar.
- Soleiðis loysa vit trupulleikarnar, tá vit varnast teir, og tingini glíða betur.

Opin fyri umheiminum

- Vit hava eina rúgvu av samskifti við útlond gjøgnum internetið, handil, flutning og ferðir.
- Okkum dámar nýggja tøkni.

Vit skilja, at "tað er klókt at deila"

- Øll – eisini tey, sum hava mest – hava tað betur og tryggari, tá tað er minni fátækt og órógv og færri sosialir trupulleikar.
- Eisini vinnulívið vinnur, tá vit gera íløgur í førleikar til øll. Tá fær vinnulívið dugnaligari starvsfólk og forvinnur meira.

Læring og arbeiði

- Tað vanliga – normurin – í øllum Norðurlondum er at útbúgva seg og fara í arbeiði, um tað ber til. Til gagns fyri ein sjálvan, fyri familjuna og fyri samfelagið. Og fyri framtíðina.

Soleiðis fáa vit okkum til at gera okkara í gerandisdegunum. Álit skapar álit.

Og lat okkum virðismeta teir stjórar, sum eru sakligir, líta frameftir og hugsa um læring og samstarv. Teir eru nógvir, og norðurlenska velferðarskipanin hevur brúk fyri teimum.

4. Fín orð siga ikki alt!

Nógv, faktiskt. Men so hava vit motorin, sum drívur verkið.

Hornasteinarnir í norðurlendsku vølfarðarskipanini

Hetta er motorurin: Hornasteinarnir, sum gera fín orð til úrslit.

Og dettur ein av hornasteinunum burtur, so fer alt... sum ein krakkur við trimum beinum.

5. Ordiliga gott, men hvussu riggar tað?

Hornarsteinarnir spæla saman. Hetta er hóast alt Norðurlond.

Nógv snýr seg um øktan serkunnleika. Vit eru komin í eina góða ringrás. Tað er eitt sindur fløkt, men um tú fylgir pílunum á myndini, so gevur tað meining:

1. Fakfeløgini trýsta lágu lönirnar upp. Og tey avtala lønarvøkstur í samfelagnum frá ári til ár – tó ikki meira enn fyrítøkurnar tola.
2. Henda javningin ger, at politikararnir, altso *stýringin*, lættari kunnu halda skil á pengunum í landskassanum og skapa fleiri størv.
3. Fleiri størv geva okkum virðini, sum rinda fyri *vælferðina*. Samstundis ger *vælferðin* norðurlenskar arbeiðstakarar effektivar við at geva teimum góða heilsu og útbúgving.
4. Aftur til *arbeiðslívið*: Við effektivari starvsfólki klára fyrítøkurnar at rinda øktu lönirnar – men bara um tær nútímansgera seg.

Í Norðurlondum verða fakfeløgini tikin við, tá tosað verður um, hvussu fyrítøkurnar skulu endurnýggja seg. Eisini, tá tað merkir færri fólk í starv. Hetta ger, at tað ofta eru onnur størv tøk, tí vit hava sosialar skipanir, og tí at umboð fyri fakfeløgini (álitisfólkini) eru við og avgera, hvussu tað skal gerast.

Úrslitið: Nútímans fyrítøkur, góð løn og ordilig størv, har fleiri duga og klára meira. Eitt betri lív fyri tey flestu. Ikki so galið.

1950'ini

FOTO: TELEMUSEET

2010'ini

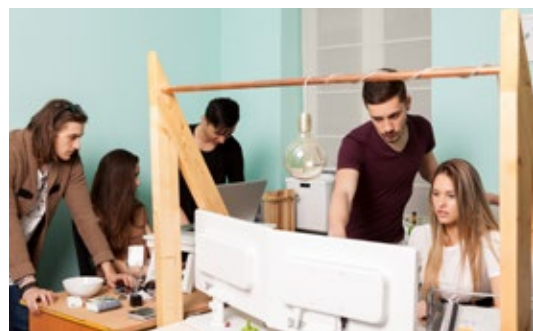

FOTO: COLOURBOX.COM

6. Orsaka meg, kann eg sleppa til orðanna?

Tá tað er so lætt at fáa sosialar veitingar, so tímir ongin at arbeiða!

Skeivt. Tú mást arbeiða fyrst fyri at fáa arbeiðsloysisstuðul, sjúkradagpening og fyritiðarpensjón, og tú fært meira, jú meira tú hevur forvunnið. So tað er altíð snildast at arbeiða, um tað ber til.

Høgu skattirnir taka meginpartin av pengunum!

Nei. Serliga tey, sum eru lág- ella miðallønt, sleppa at varðveita meginpartin sjálvi. Men so er tað eisini alt hitt, sum tú fært aftur fyri skattin: ókeypiss skúlagongd og viðgerð á sjúkrahúsi, pensjón, rímligari ferðakostnað o.s.fr. Ein góð avtala?

Hetta er rein kommunisma!

Langt frá. Hetta er sosialdemokratiskur politikkur við fólkaræði, samstarvi og opnum marknaði, langt frá Lenin og Stalin. Men eisini langt frá ráu kapitalismuni, sum Thatcher og Reagan settu í verk í Onglandi og USA í 1980unum.

Vit ríða á bylgjuni orsakað av uttanlandshandli!

Ja tað passar í ávísan mun. Vit fáa fleiri vørur, tøkni og hugskot uttanífrá, frá flogførum til Google til Nelson Mandela. Men Norðurlond geva eisini sítt íkast við grønnari orku, Bang & Olufsen, Lego, fiski, Björk, Linux, Skype og Spotify!

Josef Stalin. Aðalskrivari í kommunistaflokkinum í Sovjetsamveldinum 1922-1953.

Margaret Thatcher. Forsætisráðharri í Stórabretlandi 1979-1990.

7. Hetta bleiv í so ljósareytt

Eh, okay, tú hevur rætt.

Alt er ikki fullkomið í Norðurlondum, til dømis:

- Vælferðin er sum heild góð, men munirnir í tilboðunum eru ov stórir.
- Vit eru ikki so góð, sum vit halda okkum vera, tá tað kemur til javnstøðu.

Okkurt er farið av spörinum:

- Tað er blivið verri hjá ungum fólki at fáa fast starv. Dýrari at keypa sín fyrsta bústað.
- Sosial dumping er farin at gera um seg í arbeiðslívinum.
- Leiðarar og fíggjarspekulantar fáa nógva meira, meðan fleiri hava ov lítið. Altso størri ójavni.

Og vit stríðast við at takkla stóru rákini við sínum nógvu fyrimunum og vansum:

- Tøknin tekur seg alsamt fram við talgilding, robottum og eftirgjördum viti.
- Alheimsgering, har landamørkini hava minni at siga. Fólk flyta nærri stórbýunum.
- Fleiri tilflytarum, annaðhvørt sum arbeiðstakarar ella flóttafólk.

Og harafturat hava vit ábyrgd fyri størsta trupulleikanum av øllum: Upphiting av jarðarknøttinum.

FOTO: TRI D. NGUYEN

8. Ups – tað var nógv. Hvat gera vit?

Tað mugu vit brúka teir næstu 6 minuttirnar til! Men, okay, eitt lítið innlit skulu tit fáa.

Gloym ikki tað ótrúliga tilfeingið, sum vit hava bygt upp í Norðurlondum. Maskinur og pengar í milliardum, ja tað er rætt, men fyrst og fremst førleikar, tøkni og álit. Og móguleikarnar, sum hetta gevur okkum, til at fáa ein enn betri skúla, samferðslu og umhvørvisvernd.

Men so mugu vit gagnnýta hetta ótrúliga tilfeingið til at lyfta okkum:

- **Standa við hugsjónina.** Hon er undir trýsti. Vit mugu sláa ring um Javnaðar-Norðurlond, men eisini um tryggleikan, fólkaræðið og virðingina fyri øðrum.
- **Duga betri klassiskt sosialdemokrati.** At tryggja øllum virðilig störv, skúla og bústað. Verja umhvørvið. Og tryggja tilflytarum útbúgving og starv sum skjótast.
- **Nýggj átøk. Skilja nýggja tøkni og miðlar.** Smyrja og menna hornasteinarnar í norðurlendsku vælferðarskipanini. Tryggja at fakfelagslimaskapur verður normurin.

Og føra politisk arbeiði fyri at fáa tað soleiðis. Eitt samfelag, har vit standa saman og ikki hvør sær.

FOTO: HELGE MIKALSEN/VG

Íslendingar mótmæla fyri at fáa nýval uttan fyri Altingið í apríl 2016.

9. Og eg? Hvat geri eg?

Vilt tú?

Tað er upp til tín. Smátt ella stórt. Á netinum, í skúlanum, á arbeiðsplássinum, í einum politiskum flokki ella í familjuni, men saman við onkrum.

Og annaðhvørt um tú býrt í Tórshavn ella Sumba, Keypmannahavn ella Thisted, Lahti ella Oulu, Reykjavík ella Akureyri, Oslo ella Tromsø, Malmø ella Mora.

Kjakast fyri at finna nýggjar loysnir uppá gerandstrupulleikarnar hjá fólki. Til dømis: Hvat heldur tú ítøkiliga, at vit eiga at gera, so ung fáa fast arbeiði?

Tí lat okkum ikki vera bláoygd. Norðurlenska vælferðarskipanin er ikki komin niður av himli.

Undrið snýr seg um politikk. Saman.

VIT BYGGJA NORÐURLOND

WWW.SAMAK.INFO

«Norðurlenska velferðarskipanin uppá 6 min!» kann takast niður á www.samak.info. Teksturinn er skrifaður av aðalskrivararum í SAMAK, Jan-Erik Støstad, og byggir á norðurlensku granskingarverkætlanina NordMod2030. Takk til starvsfelagar, vinir og familju. #NordMod6min

Føroyska, danska, finska, íslenska, norska og svenska útgávan eru frábrigdi av Den nordiske modellen.

SAMAK er samstarvið millum sosialdemokratisku flokkarnar og fakfeløgini í Norðurlondum.

Á forsíðmyndini er Gustav Vigelands «Lívsins hjól» (Jean-Pierre Calbéra, flickr.com).

Snið: Robert Mehmet Mulleng Sezer, LO Media

Prentað á: 140 g, Multioffset

© SAMAK 2017

SAMAK